

Bartoněk, Antonín

Vztažné věty

In: Bartoněk, Antonín. *Řecko-latinská syntax v evropském kontextu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2008, pp. [103]-108

ISBN 9788021046795

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126307>

Access Date: 26. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

7. Vztažné věty

Členění vztažných vět je v moderních jazycích velmi rozmanité. Pro účely antických jazyků se z komparačních důvodů přidržíme poměrně pragmatické klasifikace Humbertovy (1972:239), který tyto vedlejší věty člení na vztažné věty determinující (vztažné ve vlastním smyslu toho slova), poněvadž se v nich připojuje k jednomu z členů věty nadřazené určitý přídavný, nikoli obligatorní, determinující rys, a na vztažné věty příslovečné (okolnostní), které vyjadřují nějakou specifickou realitu, jež v sobě zahrnuje okolnost, která tuto větu váže k nadřazené větě — okolnost účelovou, účinkovou, příčinnou, podmínkovou, připouštěcí aj.

Tím v obou jazycích vznikaly vztažné věty příslovečné s odstínem účelovým, účinkovým, příčinným a podmínkovým (včetně přídavného zabarvení iterativního), případně i s odstínem připouštěcím, lépe doloženým v latině než v řečtině.

Vztažné věty determinující obsahují v latině i řečtině v podstatě tytéž slovesné způsoby jako ve větách nezávislých, tj. nejčastěji indikativy, a mimoto v latině hlavně konjunktivy vyjadřující potencialitu a irealitu a v řečtině pak analogicky nejčastěji potenciální optativ s *ἄν* (příp. *πράξι* a *στρίδνυ* bez *ἄν*) či ireální indikativ historického času s *ἄν* — vedle některých dalších modálních rysů (Muchnová 2004:153).

V používání slovesných způsobů ve vztažných větách příslovečných je však mezi latinou a řečtinou jeden dosti výrazný rozdíl. V latině se totiž klade ve větách se zvláštním sémantickým odstínem (hlavně účelovým, účinkovým, příčinným, připouštěcím, méně často podmínkovým) zpravidla konjunktiv, kladený nezřídka i samostatně. Naproti tomu v řečtině je i v sémanticky odstíněných vztažných větách příslovečných prototypickým modem indikativ, kdežto jiný modus tu nastupuje — podobně jako ve všech řeckých vztažných větách obecně — hlavně ve větách se zvláštním modálním zabarvením; to bývá, jak jsme již naznačili, nejčastěji potenciálního rázu (optativ s *ἄν*) nebo ireálního charakteru (indikativ historického času s *ἄν*; což je sice indikativ, ale indikativ specificky modálně zabarvený). Lze tedy obecně říci, že se v řeckých vztažných větách obojího druhu kladou slovesné způsoby jako ve větách nezávislých.

To konkrétně znamená v řečtině a latině existenci zejména pěti typů příslovečně odstíněných vztažných vět:

a) Věta vztažná s příčinným odstínem bývá v latině uvozena vztažnými zájmeny *qui*, *quae*, *quod* a v řečtině relativy *ὅς* (nebo *ὅστις*), *ὅτι οἷός = ὅτι τοιοῦτος*, *ὥς = ὅτι οὕτως* a mívá indikativ nebo optativ *στρίδνυ* bez *ἄν* anebo potenciální optativ s *ἄν* (a záporu *οὐ*). Viz Pl. Euthyd. 302b *ταλαίπυρος ... εἶ ...*, *ᾧ μήτε θεοὶ πατρῶοὶ εἰσιν, μήτε ἱερά = „jsi nešťastný, jenž (ježto) nemáš (tj. nezdědil jsi) ani otcovské bohy, ani posvátné obřady“*. Srov. však latinskou větu Cic. Cael. 63.17 *O magnam vim veritatis, quae ... facile se per se*

ipsa defendat! /s konjunktivem/ = „Velká je síla pravdy, jež (= ježto) se snadno sama o sobě hájí!“.

b) Věta vztažná s významem účelovým mívá v řečtině relativa *ὡς* či *ὅστις* + indikativ futura (i po vedlejší čas) a zápornku *μή*. Viz X. HG 2.3.2 Ἐδοξε τῷ δήμῳ τριάκοντα ἄνδρας ἐλέσθαι, οἳ τοὺς πατέρας νόμους συγγράψουσι „Lid se rozhodl zvolit třicet mužů, kteří by (= aby) sepsali otcovské zákony (s ind. futura). Srov. však lat. Cic. fin. 2.45.10 (*homines*) *rationem habent, quae et causas rerum et consecutiones videat* /s konjunktivem/ = „Lidé mají rozum, (který by =) aby viděl příčiny věcí a následky“.

c) Věta vztažná s významem účinkovým má v řečtině vztažná zájmena *ὡς*, *ὅστις*, *οἷος*, *ὅσος* aj. + indikativ (nebo optativ anebo indikativ historického času s ἄν), jako zápornku má buď *οὐ* nebo *μή*. Viz např. οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ὅστις οὐχ αὐτὸν φιλεῖ = „Není nikdo, kdo nemiluje sám sebe (s ind.)“. Srov. však lat. *Non sum is, qui periculo mortis terrear* (s konjunktivem) = „Nejsem ten, (který bych =) abych se dal zastrašit nebezpečím smrti“. Avšak obdobná věta může být uvozena např. i slovním spojením *οἷος, ὅσος, ἐφ' ᾧ* (τε) s následujícím infinitivem a se zápornkou *μή*.

d) Věta vztažná s odstínem podmínkovým má v řečtině relativa *ὡς*, *ὅστις* = *εἴ τις* a pojí se se způsoby jednotlivých forem vět podmínkových, nejčastěji s indikativem. Přitom indikativ tu výjimečně bývá spojen s podmínkovým odstíněním i v latinských větách vztažných: *Pereat, qui nescit amare!* = „Ať zhyne, kdo (= jestliže někdo) neumí milovat!“.

e) Pro větu vztažnou s odstíněním přípustkovým nebývá v řeckých mluvnicích uváděn doklad. Máme jej však pro latinu, a to opět s konjunktivem. Srov. Cic. De. or. 1.82.1 *Egomet, qui sero ac leviter Graecas litteras attigissem, tamen Athenis complures tum ibi dies sum commoratus.* = „Já, který (ačkoli) jsem se pozdě a jen povrchně seznámil s řeckým písemnictvím, přece jen jsem se zdržel mnoho dní v Athénách (srov. výše na str. 97).“

Pozn.: Podobně jako je tomu v řeckých větách podmínkových a časových, mohou řecké vztažné věty zcela obdobnými způsoby vyjadřovat rovněž i děj iterativní.

Vedle těchto systémových charakteristických rysů, platících o řečtině a o latině, dotýká se hlavní okruh diferencí, který oba jazyky od sebe odděluje, na straně řecké především častého připodobňování vztažného jména (*attractio relativi*). To by mělo stát v akuzativu, ale často se tento pád připodobňuje pádové formě tak zvaného antecedentu (zpravidla jména) anebo předcházejícího korelativa, skutečného nebo myšleného.

Toto je tzv. připodobňování přímé („*assimilatio directa*“) — s následujícími několika příklady:

- X. An. 1.7.3.4 ... ὅπως οὖν ἔσεσθε ἄνδρες ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας ἧς κέκτησθε (= ἦν κέκτησθε) „...abyste tedy byli muži hodnými svobody, kterou jste si získali“.
- Pl. Ap. 30c ... Μῆ θορυβεῖτε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀλλ’ ἐμμείνατέ μοι οἷς ἐδεήθην ὑμῶν (= ἐμμείνατέ τούτοις ἃ ἐδεήθην ὑμῶν) „nereptejte, mužové, ale zůstaňte při tom, oč jsem vás požádal“.
- X. HG 4.1.24 ... ἐπορεύετο σὺν ἧ εἶχε δυνάμει (= σὺν τῇ δυνάμει ἦν εἶχε) „...táhl s /vojenskou/ mocí, kterou měl“, tj. s přesmyknutím jména do věty vedlejší.

Srov. i následující slovní spojení: πιστεύω οἶω σοὶ ἄνδρι = πιστεύω ἄνδρι οἶος (σὺ εἶ) „věřím muži, jako jsi ty“. *Assimilatio directa* se vyskytuje v latině poměrně zřídka (Srov. Liv. 4.39.9: *Tempanius ... quibus (= quos) poterat sauciis ductis secum..., ad urbem proximis itineribus pergīt.* = „Tempanius vedl s sebou zraněných, co mohl nejvíce, a zamíří po nejbližších cestách do Říma.“

Protikladnou formou této přímé asimilace je tzv. asimilace obrácená (*assimilatio inversa*), v jejímž rámci se naopak substantivní antecedent (původně v akuzativu nebo nominativu) připodobňuje k následujícímu vztažnému zájmenu, srov. např. Isoc. 6.48.7 (Archidamus) ... πολιτείαν δ’ οἶαν εἶναι χροῆ παρὰ μόνοις ἡμῖν ἐστιν... „státní zřízení, jaké má být, existuje u nás jediných“.

Dodejme, že substantivní antecedent může být eventuálně přesunut do věty vztažné; srov. např. X. Mem. 1.1.1: ἀδικεῖ Σωκράτης οὖς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων „Sókratés je vinen tím, že neuznává (za bohy) ony bohy, které uznává obec“.

Assimilatio inversa je v latině častější (srov. Verg. Aen. 1.573: *urbem quam statuo vestra est* „město, které stavím, je vaše“).

Několik poznámek k dalším eventuálním řecko-latinským diferencím

Pozn. 1: Něco jiného je *attractio modi*, když se v řečtině pod vlivem předchozího práciho optativu bez ἄν nebo potenciálního optativu s ἄν v hlavní větě (anebo pod vlivem předchozího indikativu historického času s ἄν) pozmění očekávaný indikativ v optativ bez ἄν (nebo v indikativ minulého času bez ἄν). Viz např. X. An. 1.3.17.2 φοβοίμην δ’ ἄν τῷ ἡγεμόνι, ὃν δοίη, ἔπεσθαι. „bál bych se následovat toho vůdce, kterého by nám dal“.

Pozn. 2: V latině naopak, na rozdíl od řečtiny, existuje tzv. relativní připojení další samostatné věty, pokud ta začíná ukazovacím zájmenem; toto zájmeno se mění v relativum. Např. Nep. Them. 1.2.4 *Themistocles a patre exheredatus est. Quae contumelia (= Ea contumelia) non fregit eum, sed erexit.* „Themistokles byl otcem vyděděn. Ta potupa ho nezlomila, nýbrž vzpružila“.

Pozn. 3: Určitá míra shody, nicméně s jistými rozdíly, panuje i mezi latinským *sunt qui* a řeckým εἰσὶν οἱ = „jsou, kteří“ (Pindaros má i ἐστὶν οἱ), anebo mezi *nemo est qui* a řeckým οὐδείς ἐστι ὅστις „nikdo není, kdo by...“ apod.; rozdíl tu však opět spočívá v tom, že latina má v těchto vztažných větách vždy konjunktiv, kdežto řečtina má konjunktiv s ἄν jen při modálním zabarvení potenciálním (a při zabarvení irrealním má pak infinitiv historického času s ἄν). Srov. např. latinské *non erat qui non (= quin) putaret* „nikdo není, kdo by si nemyslel“ s ekvivalentním řeckým obratem v X. Mem. 7.5.26.3 οὐδείς ἦν ὅστις οὐκ ᾤετο „nikdo nebyl, kdo si nemyslel“.

Pozn. 4: Zvláštní, a v latině nenapodobitelné (v češtině však ano!) jsou i řecké vztažné věty spojené s *imperativem*: Ar. Eq. 1158 Οἶσθ' οὖν ὁ δοῦσον; = *Scisne, quid tibi faciendum est?* = „Víš, co udělej?“ Nápodoba řečtiny zde není možná ani v moderních románských a germánských jazycích. V řečtině i v češtině tu spíše bývá imperativ dokonavý, tj. infinitiv aoristu v řečtině a infinitiv dokonavého slovesa v češtině. Snad to souvisí s přežíváním vidové dimenze u sloves v řečtině a ve slovanských jazycích. Srov. i S. OT 543 Οἶσθ' ὡς ποιήσον; = „Víš, jak to udělej!“

V češtině je nadto imperativ možný i v relativních větách nerestriktivních: „Tady máš dopis, který hned podepiš a odešli!“ = „Tady máš dopis a ten hned podepiš a odešli!“

Pozn. 5: V pozdní latině bývá ve vztažných větách výjimečně vazba infinitivní (Itala: *non habent unde reddere tibi* „nemají, odkud (= z čeho) ti vrátit“). Takové konstrukce máme rovněž ve staré řečtině (str. 117), v češtině i v jiných moderních jazycích.

7.1. Vybrané příklady

Latina: Vztažné věty konjunktivní

154. Hanc sibi iste urbem delegerat, quam haberet adiutricem scelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium consciam. (Cic. Verr. II 5.160)
155. Habetis eum consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet et ea, quae statueritis, quoad vivet, defendere et per se ipsum praestare possit. — Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine aut metus a periculo aut ratio a furore revocarit. (Cic. Catil. 4.24 — Cic. Catil. 1.22)
156. Solus es, C. Caesar, cuius in victoria ceciderit nemo nisi armatus. (Cic. Deiot. 34)
157. Non est, quod invidias istis, quos magnos felicesque populus vocat. (Sen. epist. 94.60)
158. Quam multos scriptores rerum suarum Magnus ille Alexander habuisse dicitur! Atque is tamen cum in Sigeo ad Achillis tumulum astitisset: O fortu-

nate, inquit, adulescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris. — Alexander Magnus Macedo, cum ad Achillis sepulcrum venisset, graviter ingemescens, „Felicem te“, inquit, „iuvenis, qui talem praeconem tuarum virtutum repperisti“. (Cic. Arch. 24 — Hist. Aug. Prob. 1,2)

159. Tribunorum plebis potestas mihi quidem pestifera videtur, quippe quae in seditione et ad seditionem nata sit. (Cic. leg. 3.19)
160. Egomet, qui sero ac leviter Graecas litteras attigissem, tamen, cum Athenas venissem, complures tum ibi dies sum commoratus. (Cic. de orat. 1.82)

Řečtina: Vztažné věty

168. ἂ δ' ἐγὼ πέπονθα, ταῦτα λέξαι βούλομαι. (Ar. Th. 445)
169. μεμνήσθαι τῆς ἀρετῆς ἧς καταλελοίπασιν. (Hyp. Epit. 41)
170. ἐπορεύετο σὺν ἧ εἶχε δυνάμει... (X. HG 4.1.23)
171. πιστεύω ἀνδρὶ, οἷος σύ (εἶ)
172. ἀνεῖλεν Ξενοφῶντι ὁ Απόλλων θεοῖς οἷς ἔδει θύειν (ἀνεῖλεν τοὺς θεοὺς) (X. An. 3.1.6)
173. εἰς δὲ ἦν ἀφίκοντο κώμην μεγάλη τε ἦν... (X. An. 4.4.2)
174. ἔδοξε τῷ δήμῳ τριάκοντα ἀνδρας ἐλέσθαι, οἱ τοὺς πατέρας νόμους συγγράψουσι... (X. HG 2.3.2)
175. [τέχναι], ἃς ἐπιστήμας μὲν πολλάκις προσείπομεν διὰ τὸ ἔθος, δέονται δὲ ὀνόματος ἄλλου. (Pl. R. 533d)
176. ὅπως οὖν ἔσεσθε ἀνδρες ἀξιοὶ τῆς ἐλευθερίας ἧς κέκτησθε. (X. An. 1.7.3)
177. μὴ θορυβεῖτε, ὦ ἀνδρες, ἀλλ' ἐμμείνατέ μοι οἷς ἐδεήθην ὑμῶν. (Pl. Ap. 30c)
178. πολιτείαν οἷαν εἶναι χρή, παρὰ μόνοις ἡμῖν ἐστίν. (Isoc. 6.48)
179. ἀδικεῖ Σωκράτης οὖς ... ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων. (X. Mem. 1.1.1)
180. οὐδεὶς ἐστίν ὃς ἂν τοῦτο ἐποίησε.
181. μάλιστα ... ἐν ἐθαύμασα τῶν πολλῶν ὧν ἐψεύσαντο. (Pl. Ap. 17a)
182. τῷ ἀνδρὶ ὃν ἂν ἔλησθε πείσομαι. (X. An. 1.3.15)
183. ἀληθῆ λέγει Καλλικλῆς ὅδε ὅτι ἐπαγγέλλει ἀποκρίνεσθαι ὅ τι ἂν τίς σε ἐρωτᾷ. (Pl. Grg. 447d)
184. ἂ μὴ οἶδα οὐδὲ οἶομαι εἰδέναι. (Pl. Ap. 21d)
185. λόγοι τοιοῦτοι, οἷς ἂν ὑμᾶς ἔπεισα, εἰ ὧμην δεῖν ἅπαντα ποιεῖν καὶ λέγειν. (Pl. Ap. 38d)
186. μεγάλα δ' ἔγωγε ὑμῖν τεκμήρια παρέξομαι τούτων, οὐ λόγους, ἀλλ' ὃ ὑμεῖς τιμᾶτε, ἔργα. (Pl. Ap. 32a)

Literatura

Gramatiky a kompendia

- L: Novotný: 1957:276–279, 1955:192–195; Hofmann-Szantyr 1965:554–572, Scherer 1975:248–253, Pinkster 1988:123–127, Menge-Burkard-Schauer 2000:864–885;
- Ř: Niederle-Groh-Varcl 253–256, Bornemann-Risch 299–303, Schwyzer-Debrunner 1950:639–645, Menge-Thierfelder-Wiesner 1999:205–208, Rijksbaron 2000:132–139; Renna 2000:172–176, Basile 2001:603–624, Crespo 2003:377–386, Muchnová 2004:149–160.

Další stati

- L: Iordache 1977, Lavency 1998 (V 2), Lehmann 1984, Touratier 1980;
- Ř: Biraud 1980, Brunel 1977, Chanet 1980, Kurzová 1981, Monteil 1963, Rijksbaron 1981.